

Ali se sploh spleča biti prostovoljec – analiza pozitivnih in negativnih plati prostovoljstva v Sloveniji

David Osolnik, Alja Šuster, Alja Vižintin

Prostovoljno delo se z ogromnim številom delovnih ur ter pomočjo in premiki na najrazličnejših področjih uveljavlja kot nenadomestljiv gradnik naše družbe. Prostovoljci naredijo veliko, prejemniki pomoči so jim v večini zelo hvaležni. Zanimalo nas je, kako prostovoljci vidijo in doživijo svojo vključenost. Na manjšem vzorcu (N = 14) slovenskih prostovoljcev smo z uporabo polstrukturiranih intervjujev opravili prvo SWOT analizo prostovoljnega dela z vidika prostovoljcev, ki ga opravljajo. Ugotavljamo, da prostovoljci pri svojem delu v večji meri zaznavajo prednosti in priložnosti (npr. nova znanja, prijateljstva in osebno rast), navajajo pa tudi nekatere slabosti (npr. izkoriščanje in preobremenjenost) ter grožnje (npr. poškodbe pri delu in odgovornost za nesreče). Pri navajanju prednosti in priložnosti ter slabosti in groženj prihaja do večjega prekrivanja kategorij. V diskusiji navajamo morebitne razloge, ki so do tega pripeljali, omenjamo pa tudi pomanjkljivosti in omejitve ter uporabno vrednost, ki jo vidimo predvsem v informiranju prihodnjih prostovoljcev in v opominjanju prostovoljskih organizacij na potrebna področja prihodnje rasti.

Uvod

Okoli 250 tisoč prostovoljcev v Sloveniji je v letu 2018 opravilo skoraj 10 milijonov ur prostovoljskega dela. Najdejavnejši so bili na področju socialne dejavnosti, pa na področju vzgoje in izobraževanja, kulture in umetnosti ter rekreacije. Na njihov velik družbeni prispevek kaže tudi ocena vrednosti njihovega dela, ki je znašala kar dobrih 98 milijon evrov (Skupno poročilo o prostovoljstvu v Republiki Sloveniji za leto 2018, 2019).

Čeprav so prostovoljci dejavni na različnih področjih, pri njihovem delu zagotovo prihaja do nekaterih skupnih prednosti in slabosti, priložnosti in groženj. Z našim raziskovalnim delom jih želimo preučiti, sistematično združiti in prikazati v obliki prve SWOT analize v slovenskem prostoru.

V Sloveniji prostovoljsko dejavnost ureja Zakon o prostovoljstvu (Uradni list RS, št. 10/11, 16/11 – popr. 82/15). Slovenska filantropija navaja Pravilnik prostovoljskega dela na Slovenski filantropiji, ki temelji na sprejetem Zakonu o prostovoljstvu in drugih internih aktih (Novak, 2016). Poleg omenjenih zakonov in pravilnikov so prostovoljci dolžni upoštevati zakone in pravilnike, ki so povezani z njihovimi specifičnimi vrstami prostovoljnega dela in osebami, s katerimi delajo.

Slovenska raziskava je pokazala, da je prednost prostovoljskega dela predvsem pridobivanje kompetenc, ki jih iščejo delodajalci (Mecele, 2018). Tuje raziskave (Connolly in O'Shea, 2015; Van Willigen, 2000) pa kažejo na prednosti, ki so naslednje: z vlogo prostovoljca se povezuje višje zadovoljstvo z življenjem; pri prostovoljcih prihaja do višje pozitivne samopodobe (predvsem starejši). Prav tako je prostovoljstvo povezano s širjenjem socialnega kroga (Connolly in O'Shea, 2015). Starejši prostovoljci poročajo o veliko boljšem fizičnem zdravju (Van Willigen, 2000) in zvišanem občutku kompetentnosti (Guerra idr., 2012). Osebe, starejše od 55 let, ki opravljajo vlogo prostovoljca, so poročale o več priložnostih za nova udejstvovanja in boljšem zadovoljstvu z življenjem. Omenjajo tudi socializacijo in občutek produktivnosti (Morrow-Howell idr., 1999). Pri raziskavi prostovoljskega turizma so ugotovili, da prostovoljstvo začasno poviša blagostanje, dolgoročne prednosti pa so poglobljeni odnosi (znotraj skupine, ki dela, in s tistimi, ki se jim pomaga) in boljše razumevanje ljudi, ki se jim pomaga (Brown, 2005). Prostovoljstvo se pri starejših na splošno povezuje z boljšim telesnim, psihosocialnim in kognitivnim zdravjem ter se prav tako kaže v boljšem funkcioniranju (Anderson idr., 2014), in sicer kot zmanjšanje hipertenzije, poroča se o boljšem stanju drugih zdravstvenih izidov, manjša je tudi smrtnost, boljše je zaznavanje

samoidentitete, višja je socialna povezanost, večji je občutek pripadnosti, manj je poročanja o osamljenosti, boljše je tudi soočanje z izgubo bližnjih. Pri starejših prostovoljcih je manjši delež depresivnosti. Prostovoljci poročajo o več energije, pogostejših občutjih veselja (Stephens idr., 2015). Prostovoljstvo zvišuje blagostanje (Thoits in Hewitt, 2001). Tuje raziskave omenjajo tudi naslednje priložnosti, povezane s prostovoljstvom: prostovoljci lahko bolj izražajo svoje vrednote, bolje razumejo druge (Caldarella idr., 2010), menijo, da koristijo tistim, ki jim pomagajo (Connolly in O'Shea, 2015), pomemben vidik je tudi izražanje altruizma, ki je v študijah zaznano kot pomembnejše od prejemanja pomoči drugih (Stephens idr., 2015).

Seveda so pri prostovoljstvu prisotne tudi slabosti in grožnje. Tuji viri omenjajo, da je pri prostovoljcih velika slabost stres ob delu, če sta predanost in odgovornost dela visoki (Li in Ferraro, 2006). Prostovoljci, ki so delali več ur na teden, so poročali o nižjem blagostanju in počutju kot tisti, ki so delali manj pogosto (Lockstone-Binney idr., 2010). Bolni in socialno šibkejši so pogosto nezaželeni kot prostovoljci (Holmes idr., 2010).

Ena od groženj je manjša mera profesionalnih izkušenj, ki se jih lahko prek prostovoljnega dela pridobi na poklicnih področjih, v primerjavi z dejansko zaposlitvijo. Med grožnjami se pojavlja tudi strah pred neuspehom (Guerra idr., 2012).

V naši prvi SWOT analizi prostovoljskega dela v slovenskem prostoru želimo predstaviti pregled prednosti, pomanjkljivosti, priložnosti in groženj, kot jih vidijo slovenski prostovoljci. Naloga bo lahko podlaga za nadaljnje raziskovanje specifičnih priložnosti ali groženj, pa tudi izhodišče za uvedbo ukrepov z željo izboljšanja pogojev prostovoljnega dela. Namenjena bo tudi ozaveščanju javnosti, kaj lahko ponuja prostovoljstvo, v želji, da bi se zanj odločilo še več ljudi. Poleg tega je njen namen tudi ozaveščanje o negativnih vidikih prostovoljstva ter opozarjanje organizacij, ki se ukvarjajo s prostovoljnim delom, naj se negativnih vidikov ne prezira ter naj se poskrbi za prostovoljca in njegovo dobrobit.

Metoda

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 14 prostovoljcev, od tega 8 žensk in 6 moških, ki se s prostovoljstvom ukvarjajo od 2 mesecev do 40 let. Udeleženci so bili

stari med 21 in 50 let. Večina udeležencev ($n = 6$) je bila stara 24 let, sledijo udeleženci, stari 23 let ($n = 2$), nato pa udeleženci, stari 21 let, 25 let, 26 let, 28 let in 50 let ($n = 1$). Področja in organizacije prostovoljnega dela intervjuvancev so bila zelo raznolika: taborniki, skavti, gasilci, civilna zaščita, študentke organizacije, bolnišnice, socialno varstveni zavodi, civilna zaščita, humanitarne organizacije in druge organizirane oblike pomoči ranljivim.

Pripomočki

V raziskavi smo za oceno koristi in izzivov prostovoljnega dela uporabili kvalitativno metodo polstrukturiranega intervjuja, ki smo ga oblikovali na podlagi SWOT analize avtorjev Lozano in Valles (2007). Z modelom prepoznavamo in razvrščamo odzive na podlagi koristi (prednosti in priložnosti) in izzivov (slabosti in grožnje). Prednosti in slabosti so notranji faktorji in atributi, priložnosti in grožnje pa so zunanji faktorji ter atributi okolja. Prednosti so posameznikove karakteristike, ki mu dajejo prednost pred drugimi, slabosti pa so značilnosti, ki posameznika postavijo v slabši položaj v primerjavi z drugimi. Priložnosti so zunanji elementi v okolju, ki koristijo posamezniku, grožnje pa zunanji elementi v okolju, ki lahko posamezniku predstavljajo težave (Gürel in Tat, 2017).

Intervju je bil sestavljen iz štirih sklopov vprašanj. V vsakem sklopu so bila tri vprašanja. Prvi sklop se je konceptualno nanašal na prednosti, drugi na slabosti, tretji na priložnosti in četrti na grožnje. V vsakem sklopu smo udeležence povprašali po njihovi lastni izkušnji s prostovoljstvom ter o prostovoljstvu na splošno.

- Kaj so bile pri vašem prostovoljnem delu najbolj bistvene prednosti?
- Lahko opišete posledice teh prednosti na vaše delovanje?
- Opažate še kakšne prednosti pri prostovoljnem delu na splošno?
- Kaj so bile pri vašem prostovoljnem delu najbolj bistvene slabosti?
- Lahko opišete posledice teh slabosti na vaše delovanje?
- Opažate še kakšne slabosti pri prostovoljnem delu na splošno?
- Kaj so po vašem mnenju priložnosti, ki so se pokazale med vašim prostovoljnim delom ali s pomočjo le-tega pozneje? Kako so se kazale?
- Lahko naštejete še kakšne priložnosti, ki jih prinaša prostovoljno delo, pa se niso pokazale ravno vam?
- Kaj so po vašem mnenju grožnje, ki so se pokazale med vašim prostovoljnim delom ali s pomočjo le-tega pozneje?
- Kako so se kazale?

- Lahko naštejete še kakšne nevarnosti, ki jih prinaša prostovoljno delo, pa se niso pokazale ravno vam?

Postopek

Vzorčenje je potekalo po metodi snežne kepe. Udeležence smo prek lastne socialne mreže z vabilom povabili k sodelovanju, pri čemer smo bili pozorni, da smo v analizo vključili prostovoljce s čim več različnih področij. Predhodno smo jim po e-pošti posredovali soglasje o sodelovanju v raziskavi, ki so nam ga podpisanega vrnili. V soglasju smo jih obvestili o namenu raziskave, njihovih nalogah, predvidenem trajanju intervjuja in možnosti odstopa ter zasebnosti.

Polstrukturirane intervjuje smo izvedli prek telefonskega ali video klica. Intervjuji so trajali približno 30 minut. Zvočne posnetke smo dobesedno prepisali ter transkripte analizirali. Uporabili smo kategoriziranje in kodiranje. Najprej smo kodirali tako, da smo besedilo razdelili na najmanjše možne smiselne enote in jim pripisali pomen. Nato smo kode s podobnimi informacijami združili v kategorije. Da smo zagotovili notranjo veljavnost, je bil vsak intervju analiziran in kodiran s strani dveh avtorjev, nato pa smo analizo primerjali in izbrali najboljšo možnost.

Rezultati

Rezultate smo razvrstili v sklope glede na štiri vrste vprašanj (vprašanja, povezana s prednostmi, slabostmi, priložnostmi in grožnjami). Vprašanja, ki smo jih zastavljali med intervjujem, so bila povezana z izkušnjami prostovoljcev in so se navezovala na njihovo vlogo v procesu prostovoljstva. S tem smo želeli poudariti pozitivne in negativne plati doživljanja s strani prostovoljcev in ne ostalih, ki te vloge ne opravljajo. Pogosteje omenjene kategorije so prikazane v tabeli 1, ki je podrobneje opisana v nadaljevanju.

Tabela 1: SWOT analiza prostovoljskega dela (N = 14)

Prednosti	Slabosti
Nove izkušnje, spretnosti in znanja Napredek na področju medosebnih odnosov Osebnostna rast Potrditev z delom (samopotrditev in s strani drugih) Kakovostno izkoriščen prosti čas Vpliv na kariero Korist družbi Notranje zadovoljstvo Motivacija za delo Osmišljanje življenja	Izkoriščanje prostovoljcev Preobremenjenost Visoka pričakovanja družbe Slabi delovni pogoji Pomanjkanje motivacije nekaterih, ki so zato nezanesljivi Velika odgovornost in posledice napak Družba prostovoljstvo premalo ceni
Priložnosti	Grožnje
Vpliv na kariero (predvsem prvi iskalci) Nova znanja in izkušnje (sproti in na izobraževanjih) Napredek na področju medosebnih odnosov Osebnostna rast Pridobivanje mednarodnih izkušenj	Poškodbe Izkoriščanje prostovoljcev Slabi socialni odnosi v organizaciji Prenizka usposobljenost za dodeljeno delo

Opomba: V tabelo so vključene prednosti, slabosti, priložnosti in grožnje, ki jih je izpostavila vsaj petina udeležencev. Alineje so urejene po pogostosti omembe, tako da so največkrat omenjene vsebine na vrhu, najmanjkrat omenjene na dnu.

Prednosti

V prvem sklopu smo prostovoljce spraševali po prednostih. Največ jih izpostavlja številna nova znanja in spretnosti ter izkušnje, ki so jih pridobili pri delu ($n = 13$). Kot pomembno poudarjajo tudi področje medosebnih odnosov ($n = 12$). Oblikujejo številne prijateljske vezi, poznanstva, ohranjajo stike, imajo skupna doživetja, kar opisujejo besede enega od udeležencev: »Med prostovoljskim delom sem spoznal prijatelje, ki so postali eni od pomembnejših ljudi v mojem življenju. Skupaj smo doživeli marsikaj in se prav prek skupnega dela, načrtovanja, tudi manjših nesporazumov brusili, oblikovali in se spoznali bolj, kot če bi šli samo na kavo.« Prostovoljske organizacije jim omogočajo varno okolje, kjer skrbijo tudi drug za drugega in so si v oporo. Poleg tega prek pogovorov, stikov in druženj krepijo občutek pripadnosti.

Pozitiven vpliv se je pokazal tudi na področju osebne rasti ($n = 12$). Posamezniki poročajo predvsem o večji samostojnosti, samozavesti, razvijanju občutka odgovornosti, zaupanju vase, empatičnem vedenju, občutku izpolnjenosti. Poleg tega razvijajo drugačen pogled na svet. Prostovoljsko delo jim pomaga tudi pri razvijanju občutka poklicanosti in bolj jasni karierni orientaciji. V veliki meri ($n = 9$) navajajo občutek pripadnosti k skupnosti, kjer prevladujeta sodelovanje in timsko delo. Polovici udeležencev ($n = 7$) prostovoljsko delo pomeni kakovostno in aktivno preživljanje prostega časa. Omenjajo predvsem neponovljiva doživetja, udeležbo na različnih dogodkih in dobro počutje na rednih srečanjih.

Prek prevzemanja nalog razvijajo občutke kompetentnosti in samoučinkovitosti ter posledično tudi samopotrditve ($n = 7$), kar je udeleženec opisal tako: »Zame je prostovoljstvo na začetku predstavljalo to, da mi je nekdo zaupal neko nalogo in sem jo jaz lahko izpeljal. Da sem se počutil vrednega zaupanja. Da so moje odločitve nekje nekaj štele.« Drugi jim zaupajo in cenijo njihovo mnenje, tako da se počutijo pomembne.

Slaba polovica udeležencev ($n = 6$) navaja, da je prostovoljstvo koristno družbi. V ospredju je pomoč sočloveku, prispevanje k družbi, usmerjenost na skupno dobro ter na splošno izboljševanje življenj. Pomen prostovoljstva za družbo je udeleženec opisal z besedami: »Verjamem, da prostovoljci s svojim delom lepšajo in izboljšujejo življenja drugih.«

Kot pomembnega udeleženci ($n = 6$) navajajo tudi vpliv na kariero. Zdi se jim koristno pri pisanju življenjepisa in izkušenj za poklicno delo. Prostovoljstvo jim prinaša tudi notranje zadovoljstvo ($n = 4$), saj ob pomoči drugim doživljajo pozitivne občutke. Pri tem poročajo tudi o motivaciji ($n = 4$), saj si želijo delati dobro, kar je eden od udeležencev ponazoril z besedami: »Definitivno se dela lotevam z večjim zanosom, lažje preživim utrujenost in izčrpanost, sem bolj motiviran, saj vidim, da ima moje delo konkreten pozitiven učinek oz. je dobro sprejeto.« Samo po sebi jih delo osrečuje. Prostovoljstvo nekaterim osmišlja življenje ($n = 3$), saj se ob tem pokaže, da ljudem ni vseeno drug za drugega.

Priložnosti

Pri sklopu vprašanj, namenjenih priložnostim v prostovoljstvu, udeleženci kot pomembne v veliki večini navajajo vplive na kariero ($n = 13$). Prostovoljstvo jim predstavlja odskočno desko za prihodnost, jim daje nove reference,

jim pomaga pri izpopolnjevanju življenjepisa, jim omogoča povezovanje, predstavlja priložnosti za pridobivanje znanja, daje možnost pridobivanja štipendij, omogoča potencial za zaposlitev ali vpis na študij.

Veliko udeležencev govori tudi o pomembnosti novih znanj in izkušenj ($n = 11$). Eden od udeležencev svojo izkušnjo opisuje tako: »Igral sem lahko pred 8000 ljudi pod odrom. Kje drugje bi sicer lahko? Verjetno ni veliko možnosti, da bi v Sloveniji lahko igral za tako veliko število ljudi drugače kot prek prostovoljstva. Sploh v tistih časih, ko ni bilo velikih koncertov. Samo zato, ker sem bil prostovoljec, sem imel to možnost.« Navajajo pridobitev znanj (upravljanje z delom, razumevanje odnosov, strokovna znanja, usposabljanja) in praktičnih izkušenj. V okviru prostovoljstva so jim omogočena prestižna izobraževanja in tečaji.

Polovica udeležencev poroča tudi o osebnostni rasti ($n = 7$). Prostovoljstvo jim spremeni pogled na svet in jih izoblikuje. Polovica prav tako navaja medosebne odnose ($n = 7$). Pozitivni se jim zdijo druženje, dobri odnosi in sprejetost. Poznanstva jim omogočajo tudi možnost zaslužka/zaposlitve.

Približno tretjina govori o mednarodnih izkušnjah ($n = 4$). Prostovoljstvo jim omogoča brezplačna letovanja, potovanja ali odprave v tujino, posledično pa mednarodno povezovanje. Omenjeno je tudi vrednotenje ($n = 2$), in sicer v povezavi s samopotrjevanjem, ki ga prostovoljci doživljajo ob delu, ter nagradami in priznanji s strani drugih. Poročajo o nagrajevanju in priznanjih. Dva udeleženca poročata o višjem socialnem statusu in priznavanju s strani drugih. Omenjena sta tudi pripadnost ($n = 1$) in prispevek k družbi ($n = 1$).

Slabosti

Največkrat omenjena slabost je izkoriščanje prostovoljskega dela ($n = 10$). Udeleženci poročajo o izrabljanju prostovoljcev na področjih, kjer bi moralo biti po njihovem mnenju za pomoč poskrbljeno na drugačen način. Omenjajo pomanjkanje študentskih del, ki je posledica zasičenosti določenega delovnega področja s prostovoljskim delom. »Prostovoljstvo se lahko za določene ljudi prevaja v brezplačno delovno silo,« meni eden od udeležencev.

Naslednja slabost je velika obremenjenost ($n = 9$), pri kateri udeleženci navajajo prevelik obseg dela, časovno stisko, prezaposlenost, slabo organizacijo dela ter pomanjkanje časa zase, za druge aktivnosti in za plačano delo. Udeleženec z nami deli izkušnjo z besedami: »Jaz sem bil v času epidemije veliko doma, več kot bi sicer bil. Veliko sem se pogovarjal s svojimi starši

in ugotovil, da imamo v resnici zelo dobre odnose itd. Ampak pred tem, nekaj let nazaj, ko sem se veliko ukvarjal samo s skvati in faksom, bi v resnici lahko bil boljši sin, brat in fant.« Vse naštetu slabo vpliva na njihovo počutje, pri čemer omenjajo doživljanje stresa, utrujenost, razdražljivost ter pomanjkanje volje in smisla.

Polovica izpostavlja tudi neustrezna pričakovanja družbe ($n = 7$). Prostovoljsko delo se prevečkrat jemlje kot samoumevno, pričakovanja družbe pa so prevelika. Slabi so tudi pogoji za delo ($n = 6$), saj prostovoljci za delo seveda ne prejema plačila, poleg tega pa se neredko zgodi, da kakšne stroške krijejo sami. Obenem je ponekod slabo poskrbljeno za organizacijo dela (npr. ni mentorstva ali malic).

Trije udeleženci menijo, da prostovoljstvo ni dobro vrednoteno, saj ga delodajalci in celotna družba ne cenijo dovolj, poleg tega pa društva sama svoje prostovoljce v premajhni meri prijavljajo za dodelitev različnih priznanj in nagrad. Prav tako trije udeleženci izpostavljajo pomanjkanje motivacije drugih prostovoljcev. Ti svojih nalog ne opravljajo dobro in so nezanesljivi, zato je delo z njimi težavno in lahko vodi do konfliktov.

Problematična je tudi odgovornost ($n = 3$), ki jo prinaša prostovoljsko delo. Udeleženci tu poročajo o občutku dolžnosti, zaradi katerega nemalokrat ne znajo reči ne, čeprav vedo, da so zahteve zanje previsoke; pa tudi o občutku krivde, ki je posledica usodnih dogodkov pri njihovem delu (npr. poškodba otroka pri animatorstvu ali smrtni izid pri nesreči, v kateri posreduje gasilec), četudi ti dogodki niso nujno rezultat njihovih napak. Svoj pomislek je eden od udeležencev, ki opravlja delo negovalca starejših, predstavil z besedami: »Kaj če ta starejša oseba ponoči pade, kaj pa takrat? Kdo bo kriv? Prostovoljec, ki se ni javil, ko ga je on poklical ali bo odgovarjal kdo drug?«

Dva udeleženca izpostavljata pomanjkljivo zakonsko ureditev prostovoljstva, o kateri eden od njiju razmišlja tako: »Država se ne bi smela zanašati le na prostovoljce za tista področja/dela, ki bi jih morala urediti drugače (npr. asistenca otroku z avtizmom, asistenca osebam z oviro, skrb za starega človeka na domu). Preveč stvari se prelaga na prostovoljce, v smislu: ›Ja, saj ljudje ste dobri, boste že pomagali drug drugemu.‹ Ampak nekako se na tak način vseeno pozablja na ljudi, ki potrebujejo pomoč in bi jim jo bilo treba zagotavljati bolj sistemsko.«

Prav tako dva udeleženca omenjata slab vpliv na zasebno življenje, saj lahko prostovoljstvo od posameznika zahteva preveč ter povzroči težave s postavljanjem meja med prostovoljstvom in zasebnim življenjem. O takšnih

težavah je eden od udeležencev govoril tako: »Včasih je problem pri postavljanju prioritet in meja. Če te kot prostovoljca nekaj teži, tega ne moreš odmisлити, tudi ko nisi na skavtih.«

Poleg tega so nekateri lahko izpostavljeni nevarnim okoljem ($n = 1$), kjer so prisotni npr. ropi in nadlegovanje, ali pa negativnim vplivom družbe ($n = 1$), kamor spadajo medvrstniški pritisk, slaba družba, pijančevanje. Ena udeleženka navaja tudi, da ji je bilo dodeljeno prostovoljsko delo, za katerega se ne počuti dovolj kompetentna.

Grožnje

Najpogosteje omenjene grožnje s strani udeležencev so poškodbe, o katerih pa sicer poroča le slaba polovica ($n = 6$). Gre za omembe najrazličnejših poškodb pri delu. Trije udeleženci poročajo o občutkih nekompetentnosti. Sebe namreč doživljajo kot premalo izkušene za opravljanje določenih nalog ali del v sklopu prostovoljstva; njihovo delo je slabše opravljeno. Poročajo o strahu, da ne bodo zmogli postoriti vsega, kar jim je naročeno. Prav tako trije udeleženci omenjajo grožnjo slabših socialnih odnosov. Ob delu doživljajo konflikte, slabše odnose med prostovoljci in s tem povezano nezadovoljstvo zaradi odnosov pri delu. Trije udeleženci omenjajo grožnjo, povezano z odgovornostjo. V ospredju sta pravna odgovornost ter odgovornost pri nesrečah. Grožnjo trem udeležencem predstavlja tudi izkoriščanje.

Dva udeleženca opisujeta grožnjo psiholoških posledic. Pri tem omenjata vzkipljivost, negativno razpoloženje, težavno soočanje s kriznimi situacijami ter stisko ob prenehanju prostovoljske aktivnosti. Dva poročata o družbenem nesprejemanju. Prav tako nekdo poroča o finančnih težavah, ki jih prinaša prostovoljstvo ($n = 1$). Omenjeni so tudi pogoji, ki predstavljajo grožnjo ($n = 1$), in nadlegovanje ($n = 1$). Eden od udeležencev poroča o potencialno povečanem doživljanju občutka samovšečnosti, kar doživlja kot grožnjo v povezavi s samopotrditvijo. Ena udeleženka kot grožnjo navaja preveliko čustveno vpletenost, saj meni, da je, »grožnja, ki sem jo zaznala pri prostovoljnem delu, čustvena vpletenost. Če namreč prostovoljno delaš z ljudmi, lahko naletiš na razne žalostne, težke zgodbe in stiske, kar lahko potem nate vpliva tudi zunaj časa prostovoljnega dela.« Nekdo poroča o težavah z zakonsko ureditvijo ($n = 1$), drugi kot grožnjo doživlja visoka družbena pričakovanja ($n = 1$), o katerih govori tako: »Pričakovanje družbe, da »enkrat prostovoljec, vedno prostovoljec«, lahko vodi v dojetje prostovoljstva kot samoumevnega in slabo obravnavo prostovoljcev.«

Razprava

V naši nalogi smo se osredotočili na analizo prednosti, slabosti, priložnosti in groženj prostovoljskega dela. Uporabili smo metodo intervjuja, kjer smo udeležencem postavljali vprašanja glede na štiri omenjena področja. Vse odgovore smo nato pregledali in oblikovali kategorije.

Prednosti smo definirali kot pozitivno plat prostovoljske dejavnosti. Najpogosteje omenjene kategorije na področju prednosti so bile: nova znanja, spretnosti in izkušnje; medosebni odnosi; osebnostna rast. Udeleženci torej kot pomembno pozitivno lastnost prostovoljskih dejavnosti zaznavajo to, da se kaj novega naučijo. Prav tako razvijajo nove odnose in se učijo s tem povezanih socialnih spretnosti; pomembna sta jim druženje in komunikacija. To sta ugotovila tudi avtorja Connolly in O'Shea (2015), ki poročata, da je prednost prostovoljstva tudi širjenje socialnega kroga, predvsem pri starejših. Hkrati vidita prednost v osebnostni rasti, kjer gre za razvoj lastne osebnosti, npr. samozavesti ali odgovornosti, ter empatičnem vedenju. To se povezuje z omenjenimi raziskavami avtorjev Willingena (2000) ter Connilyja in O'Shea (2015), ki so ugotovili, da pri prostovoljcih prihaja do višje pozitivne samopodobe.

Priložnosti smo definirali kot pozitivne lastnosti ali izkušnje pri prostovoljstvu, ki so omogočile napredovanje na kariernem/osebni področju. Rezultati so pokazali, da največ udeležencev kot pomembne priložnosti vrednoti pozitiven vpliv na kariero ter nova znanja in izkušnje. Slaba polovica jih kot pomembno priložnost navaja tudi priložnost za osebnostno rast in razvoj medosebnih odnosov. To se povezuje z raziskavo Cardella idr. (2010), ki so ugotovili, da lahko prostovoljci bolj izražajo svoje vrednote in razumejo druge ljudi.

Slabosti pojmujejo kot negativne plati prostovoljske dejavnosti, ki so nasprotja prednostim. Najpogosteje omenjeni kategoriji sta izkoriščanje in obremenjenost posameznikov. Pri prvi gre za to, da se posamezniki počutijo izrabljene za določene vloge ali naloge. Prav tako menijo, da bi lahko bila za več prostovoljskih mest razpisana tudi plačana študentska dela. Pri obremenjenosti navajajo prevelik obseg dela, časovno stisko in slabo organizacijo, kar vodi v pomanjkanje časa in energije za druge aktivnosti in dela, kjer so dejansko plačani. Obe te slabosti vplivata na nižje zadovoljstvo in višje doživljanje stresa. To se sklada z raziskavo Holmesa idr. (2010), kjer so prostovoljci, ki so delali več ur na teden, poročali o nižjem blagostanju in slabšem počutju.

Grožnje smo opisali kot nasprotja priložnostim, in sicer kot dejavnik, ki pri posamezniku sproža osebnostno nazadovanje ali ogroža njegovo zdravje in delovanje na različnih področjih. V največji meri so udeleženci izpostavili grožnjo v povezavi s pridobivanjem poškodb. Prav tako grožnjo doživljajo v povezavi z občutki nekompetentnosti, ki se navezujejo na to, da prostovoljci sebe doživljajo kot premalo sposobne ali izkušene za opravljanje določenega dela. Pri udeležencih je prisoten strah, da ne bodo uspeli opraviti vsega, kar jim je bilo naročeno. To je skladno z ugotovitvami avtorjev Guerre idr. (2012), ki poročajo, da prostovoljci pogosto omenjajo težave s pomanjkanjem strokovnih izkušenj za prostovoljsko delo, pri njih pa je prisoten tudi strah pred neuspehom, ki je lahko posledica tako pomanjkanja izkušenj kot velike odgovornosti, ki jo prostovoljci prevzemajo pri svojem delu. Nekaj udeležencev omenja tudi grožnjo slabših socialnih odnosov v okviru prostovoljskih dejavnosti, ki povzročajo medosebne konflikte in nezadovoljstvo pri delu. Po njihovih besedah zaradi tega nekateri prenehajo s prostovoljstvom, kar je lahko zanje velika škoda.

V splošnem so udeleženci o grožnjah poročali malo. Ena od možnih razlag je ta, da prostovoljstvo udeležencem osmišlja življenje, zato o grožnjah niti ne razmišljajo. »Prostovoljno delo je v mojem življenju že od 10. leta, kar pomeni 40 let. Brez tega dela si svoje življenje težko predstavljam, zato groženj pri svojem delu ne zaznavam,« so besede udeleženca, ki prikažejo vrednost prostovoljskega dela za prostovoljce. Ugotavljamo, da se kar nekaj groženj, ki so jih udeleženci omenili, ponovi le enkrat, poleg tega pa se teh groženj ne da združiti v smiselne kategorije. Razlog za ta pojav je verjetno področna specifičnost groženj, ki jih prostovoljci doživljajo. Če bi želeli bolj podrobno spoznati vse grožnje, bi jih tako morali raziskovati po področjih dela prostovoljcev (npr. pri zaščiti in reševanju, delu z mladimi, v kulturi itd.).

Primerjava prednosti in priložnosti ter slabosti in groženj

Pri primerjavi odgovorov, ki so jih udeleženci podali pri vprašanjih, ki se nanašajo na prednosti in priložnosti ter na slabosti in grožnje, ugotavljamo, da se ti pomensko v veliki meri ponavljajo. Rezultate pripisujemo dejstvu, da smo udeležence spraševali tako po lastnih izkušnjah kot po izkušnjah njihovih sodelavcev, znancev oz. prostovoljcev na splošno.

Poleg tega so udeleženci lahko na nekem področju že napredovali (npr. medosebni odnosi), vendar se v prihodnosti nadejajo še večjega napredka, če bodo dovolj angažirani. V nadaljevanju navajamo možne zaključke, vezane na prekrivanje ali neprekrivanje kategorij.

Je prednost, da imamo priložnost?

Pri prednostih in priložnostih lahko opazimo kar šest enakih oz. zelo podobnih kategorij: a) izkušnje, spretnosti in znanja, b) medosebni odnosi (sem se uvršča tudi občutek pripadnosti, omenjen med priložnostmi), c) korist družbi, d) vpliv na kariero, e) potrditev (pri priložnostih se na to navezujeta vrednotenje in socialni status) in f) osebna rast. Kljub ponavljanju te kategorije niso nujno zastopane v enaki meri, kar nakazuje, da nekatere udeleženci zaznavajo bolj kot prednosti, druge pa bolj kot priložnosti.

Skoraj vsi udeleženci kot priložnost navajajo vpliv na kariero, pri čemer se najbolj sklicujejo na ponujene službe, medtem ko prednost vpliva na kariero navaja le slaba polovica udeležencev, ki omenja predvsem reference in izkušnje, ki jih lahko dodajo v življenjepis. Ravno obratno je pri kategorijah medosebni odnosi, osebna rast, potrditev in korist družbi, saj jih več udeležencev navaja kot prednosti, manj kot priložnosti. Iz tega lahko sklepamo, da udeleženci napredek na teh področjih v določeni meri vidijo kot nujno posledico prostovoljskega dela, pri čemer imajo tisti, ki se bolj angažirajo, priložnost napredovati še bolj. Posebej je treba poudariti kategorijo izkušnje, spretnosti in znanja, ki je velikokrat omenjena tako pri prednostih ($n = 13$) kot pri priložnostih ($n = 11$). Udeleženci prostovoljsko delo vidijo kot dejavnost, pri kateri pridobijo ogromno novih znanj, veščin in praktičnih izkušenj, poleg tega pa imajo možnost svoja znanja dodatno poglobljati s prevzemanjem novih projektov, udeleževanjem tečajev in izobraževanj ali menjavo področja prostovoljskega dela.

Kljub prekrivanju vseeno obstajajo kategorije, ki jih udeleženci omenjajo le v enem sklopu. Kakovostno preživljanje prostega časa, motivacijo, notranje zadovoljstvo in osmišljanje življenja navajajo le kot prednosti, ki jih prostovoljsko delo prinaša samo po sebi, medtem ko mednarodne izkušnje in vpliv na socialni status vidijo bolj kot priložnost, ki jo nekateri izkoristijo, drugi pa ne.

Slabost ali grožnja?

V manjši meri kot pri prednostih in priložnostih se podvajajo tudi nekatere kategorije pri slabostih in grožnjah. Izkoriščanje prostovoljcev, slabe pogoje za delo (ki se povezujejo tudi s finančnimi problemi pri grožnjah), visoka pričakovanja družbe, nekompetentnost za dodeljeno delo, odgovornost (občutek krivde in pravna odgovornost) za nesreče, nezadostno vrednotenje (oz. družbeno nesprejemanje) prostovoljstva ter pomanjkljivo zakonsko

ureditev področja udeleženci vidijo kot slabost in potencialno grožnjo hkrati. Prav tako pri slabostih in grožnjah navajajo negativne posledice za počutje in zasebno življenje, pri čemer kot slabost omenjajo obremenjenost, negativen vpliv družbe, nevarno okolje in vpliv na zasebno življenje (težava postavljanja meja), pri grožnjah pa čustveno vpetost, nadlegovanje in psihološke posledice, ki izhajajo iz preobremenjenosti ali izpostavljenosti pretresljivim dogodkom.

Zanimivo je, da vse naštetе kategorije udeleženci v večji meri navajajo kot slabosti in v manjši meri kot grožnje, poleg tega pa o grožnjah tudi na splošno govorijo manj. Iz tega sklepamo, da udeleženci sicer prepoznavajo negativne vidike, prisotne pri prostovoljskem delu, vendar jih osebno ne zaznavajo kot močno ogrožajoče, pač pa kot nekaj, kar zaradi številnih prednosti in priložnosti prostovoljstva vzamejo v zakup.

Edina omenjena slabost, ki se ne ponavlja tudi pri grožnjah, je pomanjkanje motivacije (neopravljanje nalog, nezanesljivost, polovičarstvo) nekaterih prostovoljcev, se pa to lahko povezuje z grožnjo kategorije socialni odnosi, kjer so udeleženci poročali o prepirih in manjši potrpežljivosti pri prostovoljskem delu v primerjavi z zaposlitvijo. Poleg omenjenih socialnih odnosov so udeleženci le kot grožnjo omenjali predvsem poškodbe pri delu (najvišji *N* pri grožnjah), nad katerimi niso bili zelo zaskrbljeni, pač pa so jih dojemali kot neizogibno grožnjo, za katero je z različnimi ukrepi varnosti pri delu in s finančnim zavarovanjem pred poškodbami dovolj dobro poskrbljeno.

Omejitve in pogled naprej

Kljub dodatni standardni razlagi pomena prednosti, slabosti, priložnosti in groženj nekateri udeleženci niso navajali različnih odgovorov pri prednostih v primerjavi s priložnostmi ter pri slabostih v primerjavi z grožnjami. Pri analizi rezultatov nismo vedeli, ali so prostovoljci pomene razumeli in (kot je zapisano v poglavju »Primerjava prednosti in priložnosti ter slabosti in groženj«) navedli karseda veliko informacij, povezanih s temi štirimi sklopi, ali pa je prišlo do nerazumevanja oziroma nezadostnega ločevanja med sklopi vprašanj (med prednostmi in priložnostmi ter med slabostmi in grožnjami). Omejili smo se tudi na manjši vzorec, iz katerega je posplošitev na populacijo lahko problematična, saj naši udeleženci niso zastopali vseh področij prostovoljstva (večina dela z mladimi).

V prihodnje predlagamo raziskovanje priložnosti in groženj za vsako področje prostovoljstva posebej, saj smo ugotovili, da so predvsem grožnje

dokaj področno specifične. Želeli bi si raziskati tudi vpliv prostovoljskega udejstvovanja na kariero ter kako se vpliv na kariero razlikuje med prvimi iskalci zaposlitve in že zaposlenimi osebami, ki poleg svojega dela delujejo tudi v prostovoljskih organizacijah. Večina udeležencev raziskave se je med svojim delovanjem spopadala s preobremenjenostjo, zato bi bilo treba raziskati tudi, kakšne vrste podpore se lahko ponudi prostovoljcem, ko so preobremenjeni, in katere so najbolj učinkovite.

Zaključek in prenos spoznanj v prakso

Prostovoljci pri svojem delu opažajo veliko prednosti in priložnosti. Naštevajo tudi slabosti prostovoljstva, medtem ko o morebitnih grožnjah ne razmišljajo toliko, saj se jim zdi, da jih prednosti in priložnosti odtehtajo, poleg tega pa so pred grožnjami tudi dobro zavarovani. Glavne prednosti prostovoljstva so po besedah naših udeležencev nova znanja, izkušnje in spretnosti, napredek na področju medosebnih odnosov ter osebna rast. Usvojena znanja in poznanstva, ki jih prostovoljci pridobijo med delom, jim lahko pozneje pomagajo pri iskanju zaposlitve, poleg tega pa se imajo prostovoljci priložnost udeležiti različnih izobraževanj in konferenc, na katerih pridobivajo tudi mednarodne izkušnje. Veliko prostovoljcev se pri svojem delu srečuje z izkoriščanjem, poleg tega pa so v veliki meri tudi preobremenjeni. Približno polovica udeležencev izpostavlja slabe pogoje za delo in previsoka pričakovanja družbe. Pri zaznanih grožnjah prevladujejo različne poškodbe, nekatere prostovoljce skrbi, da za delo ne bi bili dovolj usposobljeni, drugi izpostavljajo veliko odgovornost, ki jo prevzemajo, in psihološke posledice, ki jih lahko povzročijo usodne napake pri delu.

Uporabno vrednost naše raziskave vidimo na dveh nivojih – osebni in organizacijski. V prvi vrsti služi kot povzetek vseh prednosti, slabosti, priložnosti in groženj, ki jih lahko prostovoljci pričakujejo med svojim delom. Tako se lahko osebe, ki se še odločajo, ali bi se pridružile prostovoljski organizaciji ali ne, bolj informirano odločijo za eno ali drugo možnost. Ker so naši udeleženci v večji meri omenjali prednosti in priložnosti (v primerjavi s slabostmi in grožnjami), pa raziskava služi tudi kot strokovno podprta promocija prostovoljstva. Uporabna vrednost na organizacijskem nivoju se nanaša predvsem na izpostavljena področja, kjer bi bile potrebne izboljšave. Iz naštetih slabosti in groženj lahko prostovoljske organizacije črpajo pomembne informacije o tem, na kaj morajo biti posebej pozorne. V prihodnosti tako lahko izvedejo različne ukrepe za omilitev slabosti in

potencialnih groženj (npr. vpeljejo sistem mentorstva, oblikujejo pobudo za spremembo zakonov itd.).

Za zaključek bi radi odgovorili še na vprašanje v naslovu. Prostovoljstvo se očitno splača! Vsem. Ne samo prejemnikom pomoči, ne samo družbi, pač pa tudi prostovoljcem samim.

Literatura

- Anderson, N. D., Damianakis, T., Kröger, E., Wagner, L. M., Dawson, D. R., Binns, M. A., Bernstein, S., Caspi, E. in Cook, S. L. (2014). The benefits associated with volunteering among seniors: A critical review and recommendations for future research. *Psychological Bulletin*, 140(6), 1505–1533.
- Brown, S. (2005). Travelling with a purpose: understanding the motives and benefits of volunteer vacationers. *Current Issues in Tourism*, 8(6), 479–496.
- Caldarella, P., Gomm, R. J., Shatzer, R. H. in Wall, D. G. (2010). School-based monitoring: A study of volunteer motivations and benefits. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 2(2), 199–216.
- Connolly, S. in O'Shea, E. (2015). The perceived benefits of participating in voluntary activities among older people: Do they differ by volunteer characteristics?. *Activities, Adaptation & Aging*, 39(2), 95–108.
- Guerra, S. R. C., Demain, S. H., Figueiredo, D. M. P. in De Sousa, L. X. M. (2012). Being a volunteer: Motivators, fears, and benefits of volunteering in an intervention program for people with dementia and their families. *Activities, Adaptation & Aging*, 36(1), 55–78.
- Gürel, E. in Tat, M. (2017). SWOT analysis: A theoretical review. *The Journal of International Social Research*, 10(51), 994–1006.
- Li, Y. in Ferraro, K. (2006). Volunteering in middle and later life: Is health and benefit a barrier or both? *Social Forces*, 85(1), 497–519.
- Lockstone-Binney, L., Holmes, K., Smith, K., Karen, M. in Baum, T. G. (2010). Volunteers and volunteering in leisure: Social science perspectives. *Leisure Studies*, 29(4), 435–455.
- Lozano, H. in Valles, J. (2007). An analysis of the implementation of an environmental management system in a local public administration. *Journal of Environmental Management*, 82(4), 495–511.
- Mecce, M. (2018). *Pogled delodajalcev na pomen kompetenc prostovoljcev pri zaposlovanju* [diplomsko delo, Univerza v Ljubljani]. Repozitorij Univerze v Ljubljani.
- Morrow-Howell, N., Kinney, S. in Mann, M. (1999). The perceived benefits of participating in volunteer and educational activities. *Journal of Gerontological Social Work*, 32(2), 65–80.
- Novak, T. (2016, december 21). *Pravilnik prostovoljskega dela na Slovenski filantropiji*. Slovenska filantropija. <https://www.filantropija.org/pravilnik-o-prostovoljskem-delu/>
- Skupno poročilo o prostovoljstvu v Republiki Sloveniji za leto 2018*. (2019). Slovenska filantropija. <https://www.filantropija.org/2019/07/24/skupno-porocilo-o-prostovoljstvu-v-republiki-sloveniji-za-leto-2018/>

- Stephens, C., Breheny, M. in Mansvelt, J. (2015). Volunteering as reciprocity: Beneficial and harmful effects of social policies to encourage contribution in older age. *Journal of Aging Studies*, 33, 22–27.
- Thoits, P. A. in Hewitt, L. N. (2001). Volunteer work and well-being. *Journal of Health and Social Behavior*, 42, 115–131.
- Van Willigen, M. (2000). Differential benefits of volunteering across the life course. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 55(5), 308–318.
- Zakon o prostovoljstvu. (2015). *Uradni list RS*, št. 10/11, 16/11 – popr. 82/15. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5532>

IS IT EVEN WORTH VOLUNTEERING? ANALYSIS OF THE POSITIVE AND NEGATIVE SIDES OF VOLUNTEERING IN SLOVENIA

Volunteering in Slovenia is related to a huge number of working hours along with help and advancement in various fields, and thus is an irreplaceable building block of our society. Volunteers do a lot, and most recipients are very grateful to them. That is why we were interested in how volunteers see and experience their involvement in such activities. With a small sample (N = 14) of Slovenian volunteers, we performed the first SWOT analysis of volunteer work from the point of view of the volunteers, using semi-structured interviews. We found out that volunteers perceive strengths and opportunities in their work (e.g. new knowledge, friendships and personal growth), but also mention some weaknesses (e.g. exploitation and overload) and threats (e.g. injuries at work and responsibility for accidents). When listing strengths and opportunities, as well as weaknesses and threats, there is a greater overlap of categories. In the discussion we state the possible reasons that led to these results, along with various shortcomings, limitations and the practical value of this study, which we see mainly in terms of providing more information to future volunteers and reminding volunteer organizations of which factors they need to focus on.